

TRI OBDOBJA SLOVENSKEGA LITERARNEGA ZALOŽNIŠTVA: EKONOMIKE, POLITIKE, IDEOLOGIJE

Marijan Dovič

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 655.4/.5(497.4)"192/20":316.75

Prispevek obravnava ekonomike, politike in ideologije, ki so vplivale na slovensko literarno založništvo v treh zelo različnih zgodovinskih obdobjih: med svetovnima vojnama, v času socializma in v obdobju demokracije. Pri tem upošteva različne omejitve, ki vplivajo na delovanje posredniškega sektorja, in skuša pojasniti specifične malega sistema, ki ga od nekdaj le deloma obvladujejo tržne zakonitosti.

zgodovina knjige, literarno posredništvo, založništvo, knjižni trg, ideologija

This paper discusses the economics, politics, and ideologies that influenced Slovene literary publishing in three very dissimilar historical periods: the interwar period (Royal Yugoslavia, 1918–1945), the socialist period (Federal Yugoslavia, 1945–1991), and the democratic period (the Republic of Slovenia, from 1991). The analysis considers several groups of constraints that condition the production and circulation of books, and attempts to explain specific features of a small system that is only partly governed by market logic.

book history, literary mediation, publishing, book market, ideology

Preučevanje zgodovine knjižnega založništva in posredniških praks nasploh je nadvse relevantno tudi z recepcijskega vidika. Mehanizmi in ideologije posredniškega sektorja namreč pomembno sooblikujejo univerzum knjig v obtoku, s tem pa v veliki meri – še posebej izrazito v kulturi tiska – določajo zalogo idej v družbi in prispevajo h konstituiranju specifične semiosfere (prim. Chartier 2007, St Clair 2009). Vpogled v dinamiko založniških izbir, ki potekajo v občutljivem presečišču ekonomskih, politično-ideoloških in mreženjskih silnic, nam torej lahko pomaga razumeti tudi okvirne koordinate nastajanja knjižnega korpusa, ki ga imenujemo slovenska književnost (in ki pravzaprav šele lahko postane predmet recepcije). S takšne perspektive bomo na kratko prikazali, katere so bile dominantne silnice, ki so zaznamovale literarno oz. knjižno založništvo v slovenščini v treh dokaj različnih zgodovinskih obdobjih.¹

¹ Besedilo je slovenska predelava obsežnejše angleške razprave *Economics and Ideologies of the Slovenian Literary Mediation* (Dovič 2012), v kateri je obravnavano tudi 19. stoletje. Prispevek objavljamo s soglasjem uredništva.

Kraljevina Jugoslavija (1918–1945): trg knjig s patriotsko noto

V novi državi, ki je po razpadu habsburškega imperija in turbulentnih geopolitičnih spremembah postala domovina večjega dela slovenske etnije, je knjižna produkcija dobila svež zagon. Medijski in posredniški sektor sta se razvijala hitro, država pa se v izdajanje knjig ni veliko vpletala. V okolju tržne ekonomije, ki ga je od leta 1929 dalje regulirala razmeroma sodobna avtorskopravna zakonodaja (prim. Trampuž 2000: 26–28), je deloval niz zelo raznolikih založb. Temeljno ekonomsko omejitev je predstavljal trg, zato so založniki morali presoditi predvsem, ali bodo s prodajo posamezne knjige lahko pokrili proizvodne stroške. Razvijali so tržne strategije, kot so prednaročila, oglaševanje, tematsko povezane serije, kombinacije revij in knjižnih zbirk ipd. Poleg neposredne prodaje članom oz. »udom«, ki je bila značilen prodajni kanal od druge polovice 19. stoletja dalje (uveljavljene založniške družbe, predvsem Mohorjeva družba in Slovenska matica), se je krepila tudi prodaja prek vse bolj razvejene mreže knjigarn. Razvila se je diferencirana, konkurenčna in živahna produkcija slovenskih knjig tako na področju izvirnih kot prevedenih del (Dović 2007: 198–203, Moravec 1994: 65–97).

Čeprav povsem zanesljivih podatkov o knjižni produkciji v tem času nimamo, je iz *Slovenske knjige* (1939), ki je nekakšen katalog »knjig na trgu« v tedanji Dravski banovini, razvidno, da je bilo proti koncu tega obdobja v knjigarnah na voljo kakih 5000 slovenskih knjig. Od tega jih je bilo kot literatura klasificiranih 1500, tj. okrog 30 %, kar predstavlja izredno pomemben delež celotne knjižne produkcije. Večino literarnih knjig (65 %) je predstavljala pripovedna proza, 23 % je bilo mladinske literature, 12 % pa poezije. Delež prevodne literature je bil visok, dosegal je skoraj 40 %, žanrsko pa je bil strukturiran podobno kot izvirna dela. Zahteve bralcev po zabavnem čtivu so verjetno razlog, da so bili pri romanih v ospredju avtorji, kot so Karl May (zbrana dela v več deset zvezkih), Jack London (10), Henryk Sienkiewicz (9) in Arthur C. Doyle (6), poleg njih pa so bili dobro zastopani tudi kanonični ruski avtorji Lev N. Tolstoj (12), Ivan S. Turgenjev (6) in Fjodor M. Dostojevski (6).

Temeljni dejavnik, ki je določal strukturo tako izvirnih kot prevodnih izdaj, je bila seveda logika trga, toda v odločitve posredniškega sektorja so se vpisovale tudi (druge) ideologije. Do neke mere so jih zaznamovale npr. politične delitve med liberalci, klerikalci in socialisti, ki so se odražale v delni nazorski polarizaciji založnikov. Produkcijo je omejevala tudi retroaktivna cenzura, pozorna predvsem na grožnjo komunizma, in separatizem, ki bi lahko ogrozil kohezijo nove politične formacije. Še bolj izrazito je na produkcijo vplivalo dejstvo, da se je – ob tem, ko je literarno polje postopoma pridobivalo avtonomnost – nastajajoče založništvo »elitne« književnosti organiziralo tudi okrog ideje *kanona*. Tako je prek sistematičnega presajanja (prevajanja) velikih umetnin v slovensko književnost svojo lokalizirano podobo dobivala goethejevska ideja *Weltliteratur*, obenem pa se je ob poslovenjenem svetovnem kanonu, ki je služil kot nekakšno kozmopolitsko merilo, utrjeval izvirni kanon slovenskih del: že pred prvo svetovno vojno začeti proces ponatiskovanja klasikov in njihovega pedantnega urejanja v obliki zbranih/izbranih del se je le še intenziviral.

Nastajanje literarnega kanona v slovenščini, ki ga je spodbujala razvijajoča se (univerzitetna) humanistika, ni imelo nujno tržnega pokritja – opiralo se je predvsem na ideologijo patriotizma oz. kulturnega nacionalizma. V njenem središču je bila težnja male literarne kulture, da osvoji enakovredni prostor med ostalimi kultiviranimi nacijami. Takšna ambicija je motivirala založnike pa tudi bralce (npr. naročnike časopisov in zbirk), da so v dela, ki so jih razumeli kot kanonična, *investirali več*, kot so (v finančnem smislu) dobili nazaj. Obnašanja mnogih akterjev v literarnem polju v tem času torej ne moremo razložiti, če ne upoštevamo tihe, včasih pa tudi glasno artikulirane predstave o posebni kulturni in nacionalni poklicanosti literature oz. slovenskih knjig nasploh. Tako je že od srede 19. stoletja dalje pomembnejše založniške projekte (Bleiweisove *Novice*, Mohorjeva družba, Slovenska matica) spremljala nacionalistična agitacija, namenjena razvezovanju meščanskih mošnjičkov. Kot je pokazal Miha Kovač (1999: 74–79), je bilo izdajanje, tiskanje in kupovanje slovenskih knjig v tistem času pogosto razumljeno kot patriotska gesta; od tod je lažje razumeti npr. voljnost avtorjev, prevajalcev in založnikov, da vlagajo trud, delo in celo denar v objavljanje knjig, ki jim ne morejo prinesiti ekonomskega dobička. Nadvse pestro knjižno in literarno produkcijo v medvojnem času je potemtakem treba razumeti v kompleksnem prepletu tržnih in netržnih dejavnikov.

Socialistična Jugoslavija (1945–1990): ideološko reguliran trg

S komunističnim prevzemom oblasti po drugi svetovni vojni se je opisana slika radikalno spremenila. Arhitekti nove družbe so nacionalizirali kulturne ustanove (založbe, revije, gledališča, stanovska združenja ...), nezaželene knjige izločili iz obtoka in knjižno produkcijo podvrgli nadzoru. Problem založnika naenkrat ni bil več, ali bo lahko prodal dovolj izvodov in povrnil svoj vložek, temveč ali je knjiga ideološko ustrezna. V tem primeru je lahko računal na intervencijo – subvencijo, ki mu je omogočila natis ne glede na prodajni uspeh. S tem se je v menjavo knjig v dotlej nepredstavljivi meri zasidral *ideološki princip* (Dović 2007: 206–210, Kovač 1999: 21–22). Razmere so se le nekoliko spremenile po ukinitvi cenzurnih organov »agitpropa«, ki so lahko zavrnili ali dopolnili predlagane založniške programe, a tudi po tem je oblast obvladovala založnike prek lojalnih upravnih odborov, ki so ji zagotavljali želeno raven nadzora (Gabrič 1991: 19–24). Tako so cenzurni učinki ostali vseprisotni: odsotnost jasnih meja, ovaduška mreža in grožnja anateme ali zapora so poskrbeli za visoko raven *samocenzure*.

V tem obdobju se je kot pomemben instrument, ki je določal strukturo knjig v obtoku, uveljavila *politika subvencioniranja*. Ta je bila sprva določena predvsem z uradno ideologijo, sčasoma pa so vanjo vstopali tudi drugi motivi, zlasti argumentacije, ki so nastajale v umetnosti in znanosti. Pri subvencioniranju literature (tako izvirne kot prevodne) so se vse bolj uveljavljala avtonomistična načela, ki so favorizirala elitno produkcijo z višjimi umetniškimi ambicijami. Obenem je del podporne politike tiho ostajala že ustaljena predstava o posebni kulturni poklicanosti oz. misiji literature in literarnega avtorja. Materializirala se je npr. v dejstvu, da je država skrbela za materialno blagostanje svojih reprezentativnih avtorjev: poleg subvencij

jim je ponujala tudi druge ugodnosti, kot so sinekurne zaposlitve ali uradno predpisani honorarji. Pa vendar kljub intenzivni državni regulaciji vloge tržnih dejavnikov ni bila povsem izničena: oblasti so namreč na knjižnem trgu, ki ga je po letu 1957 urejala modernizirana avtorskoppravna zakonodaja (prim. Trampuž 2000: 28–42), dopustile omejeno konkurenčno tekmovanje med založniki. Ti so se zlasti v zadnjih dveh desetletjih prilagodili razmeram in začeli poleg subvencioniranih izdaj objavljati tudi knjige, ki jih je bilo mogoče prodati z dobičkom (Kovač 1999: 123–124, Gregorin 2006: 99).

Kot kažejo evidence *Statističnega letopisa*, je produkcija knjig v tem času zmerno rasla. Medtem ko se je število prebivalcev Slovenije z milijona in pol povzpelo do dveh, se je število izdanih novih naslovov na leto dvignilo s 400–600 med letoma 1945 in 1960 na približno 2000 v sedemdesetih letih 20. stoletja; število je ostalo do konca obdobja razmeroma konstantno. Povprečne naklade so bile visoke, 4000–5000 izvodov, in so ostale blizu 4000 vse do konca osemdesetih let. Delež prevodov v celotni produkciji je bil 15–20 % in se je šele proti koncu obdobja dvignil nad 20 %. Delež literature je bil nekoliko nižji kot v prejšnjem obdobju, večinoma se je gibal nekoliko nad 20 %, v zgodnjih šestdesetih letih pa celo okrog 30 %. Zelo zanimivo je, da so bile povprečne naklade v literaturi višje kot drugod, 6000–7000 (povprečje 4000–5000), in da so opazno višje ostale vse do konca obdobja, ko je siceršnje povprečje padlo pod 4000, naklade v literaturi pa so se obdržale blizu 5000 izvodov. Morda je še zanimivejši podatek o visokem deležu literarnih prevodov, ki je bil 35–40 % in včasih celo 50 %, medtem ko je v celotni produkciji knjig dosegal le okrog 20 %. Od tod se da sklepati, da je bila – tako kot že v prejšnjem obdobju – literatura najbolj odprt segment slovenske knjižne produkcije. Vnovič je bil najvišji delež pri prevedenih romanih, ki so konec osemdesetih let celo presegli delež izvornih (prim. Dolinar 2010: 65–68, *Statistični letopis*).

Ko skušamo danes ovrednotiti knjižno produkcijo v tem obdobju, seveda ni mogoče prezreti dejstva, da so bile najbolj travmatične teme, zlasti komunistični poboji in nasilje, (samo)cenzurno izločene iz obtoka in da se je prekomerno kopičila produkcija ideološko ortodoksni intelektualnih dobrin. A medtem ko je te večinoma hitro prekrival prah, so nastajale tudi trajnejše knjižne pridobitve, denimo raznovrsten izvorni literarni repertoar, oprt na domačo »klasiko«, ter pretehtano izbran prevodni korpus mojstevin svetovne književnosti (urejen v zbirkah in opremljen z učenimi eksegezi) ter humanistične oz. družboslovne teorije. Zdi se, da je bil stranski produkt socialistične regulacije založniško okolje, ki je vendarle imelo tudi določene odlike – podobno kot je bil nekoč stranski učinek sicer izrazito zatiralske habsburške cenzure višja kakovost del na trgu. Neobičajna kombinacija birokratske državne regulacije, ki je v ideološkem smislu postopoma zvođenela, pristranskega subvencioniranja in omejenega tržnega tekmovanja se je odrazila v raznoliki, stabilni in pregledni knjižni produkciji razmeroma visoke povprečne kakovosti.

Republika Slovenija (1991–): obnovljeni trg in subvencionirana literarna produkcija

Osamosvojitve in družbenopolitično preoblikovanje Slovenije sta imela na založniški sektor nagle in dramatične učinke. V ekonomskem smislu je bil obnovljen prosti trg knjig, ki naj bi na podlagi modernizirane avtorskopravne zakonodaje (iz leta 1995) stregel potrebam dveh milijonov potencialnih bralcev. Nekateri stari založniki so se prilagodili, drugi so propadli, vsekakor pa so se jim pridružile desetine, celo stotine novih založnikov najrazličnejših velikosti, profilov in kompetenc.² Knjižna produkcija je dobesedno eksplodirala, prej urejeni univerzum je postal (ideološko) pluralen in komaj pregleden; iluzija končnosti, ki je bila tako prijetno enkodirana v strukturo velikih zbirk socialističnega obdobja, se je razblinila. Število novih izdaj v tekočem letu je poletelo v nebo: leta 1991 je doseglo 2500, leta 2000 je preseglo 4000, leta 2010 pa je bilo letno novih knjig na trgu že okrog 6000; število se je v zadnjih letih ustalilo na okrog 5700.³ Obenem so naklade dramatično padle, enota za preračunavanje so namesto tisočin postale stotine. Struktura izdanih knjig se je močno nagnila v prid »komercialnih« izdaj, povprečna kakovost izdaj pa je s prihodom nevešćih založnikov vidno padla.

Delež prevedenih naslovov v celotni produkciji se je na začetku devetdesetih let opazno dvignil (celo do 40 %), a se je potem ustalil na ravni blizu 30 %, kar je precej višje kot v prejšnjem obdobju. Delež literature se je najprej znižal na približno 20 %, a je po letu 2000 vnovič zavzel skoraj četrtno novih naslovov v letu. Toda v literarnem segmentu je bil upad naklade še bolj dramatičen, saj so se povprečne naklade ustalile pri nekaj sto izvodih – in celo te bi bile verjetno še nižje, če ne bi naklade deloma нареkovali državni sofinancerji. Med literaturo tudi v novih razmerah močno prevladuje pripovedna proza (okrog 60 %), razmeroma visok je delež poezije, okrog 20 %, kar je opazno več kot v predhodnih obdobjih. Tudi delež prevodov je visok; v zgodnjih devetdesetih je bil 35–40 %, po letu 2000 pa se je dvignil do 50 %, pri čemer med izvornimi jeziki močno prevladuje angleščina s skoraj 60 % (prim. *Statistični letopis*). Zlasti je trend izrazit pri romanih: že konec osemdesetih let je število prevodov preseglo izvirnike, leta 2007 pa je razmerje doseglo celo 3,5 : 1 v korist prevodov. Kako naj razumemo takšno »odprtost« slovenske literature, značilno že za prejšnja obdobja (le da so bili izvorni jeziki bolj enakomerno porazdeljeni) – toliko bolj, če vemo, da knjižni trgi za večje jezike pogosto dovolijo le nekaj odstotkov prevodov? Trajnost omenjene poteze kaže, da gre morda za strukturno pomanjkljivost slovenske literarne kulture oz. omejeno sposobnost slovenskih avtorjev, da zadovoljijo

² Leta 2005 je bilo npr. aktivnih kar 1778 »založnikov«, v zadnjih letih pa to število nekoliko pada (1470 v letu 2011 in 1409 v letu 2012; vir: statistike NUK). Toda med njimi so mnogi objavili le en ali dva naslova letno, medtem ko večino letne produkcije izda nekaj deset založb. Tako je leta 2008 40 % naslovov izdalo 41 največjih založnikov; med njimi bi lahko za veliko založbo označili le Mladinsko knjigo, ki je v tem letu izdala 527 knjig in ustvarila 60 milijonov evrov prihodkov.

³ Upoštevane so vse publikacije, ki jih v obliki obveznih izvodov dobiva NUK, tako knjige kot brošure (5–48 strani). V letu 2011 je bilo evidentiranih 4637 knjig (z brošurami vred 5685), v letu 2012 pa 4580 (z brošurami 5685).

raznolikega romanopisja željne bralce. Krepitev trenda v zadnjih dveh desetletjih je mogoče deloma razlagati tudi s subvencijsko politiko, ki izniči vhodno razliko v ceni med izdajo izvirnika in prevoda, upoštevati pa je seveda treba še, da imajo založniki s prevodi na splošno manj dela (tako na ravni urejanja kot na ravni trženja), saj gre za preverjena in izčiščena besedila, ki jih povrhu podpira globalni marketing.

S temi hipotezami, ki bi terjale še natančnejšo preverbo, seveda stopamo na področje neizbežne ugotovitve, da je tudi danes status literature v slovenski knjižni produkciji pomembno določen z netržnimi dejavniki. Med njimi je na prvem mestu *Javna agencija za knjigo* (JAK), ki z nekajmilijonskim letnim proračunom (od leta 2010 do 2014 je znesek za subvencije sicer padel s 6,2 na pribl. 4 milijone evrov) subvencionira različne segmente knjižne verige.⁴ Podpora agencije je usmerjena pretežno v posredniški sektor, vendar pa prek sistema določenih minimalnih avtorskih honorarjev – kar deloma spominja na socialistično birokratsko vrednotenje avtorskega dela – zagotavlja tudi, da založniki avtorjem in prevajalcem plačujejo spodobne honorarje, ki so praviloma višji od tistih, ki bi jih ti lahko pričakovali na prostem trgu. Sistem zaokroži nabavna politika javnih knjižnic, ki pogosto odkupijo pomemben del naklade. Na splošno je mogoče reči, da JAK uspešno pomaga zagotavljati kakovost in diverzitetno slovenske literarne oz. knjižne produkcije. Seveda se v (vsakem) sistemu podpore skrivajo tudi potencialne pasti. Vir polemik je bilo v preteklih letih npr. razlikovanje med knjigami, financiranimi programsko (dolgoročno) in projektno (po posameznih naslovih), ki je bilo interpretirano kot nepravilno. Za problematično je bilo izpostavljeno tudi dejstvo, da so med največjimi prejemniki subvencij založbe, ki so sicer »komercialne«. Še bolj vroče diskusije so se dotaknile sistema distribucije t. i. knjižničnega nadomestila – po eni strani glede arbitrarnega cenusa za izposoje nad 20.000 enot, ki diskriminira najuspešnejše avtorje, in po drugi glede domnevnega klientelizma pri pisateljskih štipendijah, ki jih podeljujejo stanovska društva (prim. Dović 2012: 132–133).

Poleg takšnih partikularnih kritik, ki jih je mogoče razložiti tudi kot običajne spopade za ekonomski ali simbolni kapital v kulturnem polju, so nekatere osti usmerjene v samo jedro podpornega sistema. Vir težav utegne biti, da pri razmeroma visokih subvencijah na posamezni naslov (prim. mednarodno primerjavo v: Grilc 2006: 52–61) založniki – sploh ko se umestijo v udobno shemo triletnega programskega financiranja – niso dovolj motivirani za to, da bi izdana dela promovirali in prodali ali pa jih vsaj spravili do občinstva. Toliko bolj neprijetno je, če jih občinstvo noče niti zastopati (prim. problem nezanimanja za subvencionirane knjige, zlasti poezijo, v knjižnicah; Rugelj 2010: 199–224). Vsekakor ima obstoječi sistem državne podpore vidni učinek na korpus literarnih del v obtoku. Z redkimi izjemami je namreč

⁴ Ob subvencijah JAK je treba omeniti še nekoliko manjši proračun za znanstvene knjige pri ARRS. Poleg neposrednih proračunskih virov imajo literarni založniki na voljo še nekatere druge možnosti netržnega financiranja izdaj (lokalni viri, mednarodni programi EU, UNESCO, Traduki ipd., subvencije za prevode s strani ustanov matičnih držav). V vsakem primeru so v njihova merila izbora vpisane določene *vrednote in ideologije*, npr. zaščita manjšin, favoriziranje ogroženih družbenih ali etničnih skupin, kulturni ekspanzionizem ipd. (prim. Rude - Porubská 2010, Wachtel 2010).

leposlovje, ki izhaja pri nas, mogoče uvrstiti bodisi v razred »komercialnih« bodisi v razred »subvencioniranih«. V prvi skupini je vodilno vprašanje založnika, kako naj prepriča potrošnika, medtem ko mora v drugi skupini, če nekoliko poenostavimo, založnik prepričati predvsem komisijo JAK, ki je sestavljena iz področnih specialistov, pogosto nastopajočih v prepletu vlog urednikov, kritikov, pisateljev ali znanstvenikov (filologi, komparativisti). Ideologija, ki je v ozadju izbor komisije, izhaja iz avtonomistične logike literarnega sistema: podpira se estetsko zahtevnejša, kakovostna produkcija, subvencije pa so razumljene predvsem kot korektiv trgu, ki mu grozita trivializacija in komercializacija.

Potemtakem tudi v slovenskem primeru drži načelna ugotovitev G. Sapiro (2003: 441), da se je sodobna država iz neposrednega ideološkega nadzornika prelevila v zaščitnika literarne produkcije pred trgom. Tu bomo pustili ob strani takšne ali drugačne kritike podpornega sistema – dejstvo je, da je ta vedno lahko predmet izboljšav, in o tem je seveda treba razpravljati. Toda bistvena ugotovitev, ki jo prinaša »oddaljeno branje« sadov zadnjih dveh desetletij, je vendarle tale: rezultat kombinacije tržnih načel in ciljnega subvencioniranja zahtevnejše literature je izrazito bogata, pestra in pluralna knjižna oz. literarna produkcija, v kateri ob neizogibni inflaciji manj kakovostnih izdaj nikakor ne manjka vrhunskih izdelkov.

Kaj pa je mogoče skleniti iz panoramskega pogleda na vsa tri obravnavana obdobja? Morda zlasti to, da slovenska knjiga, predvsem pa literatura in humanistika kot polno razvit sistem, *nikoli v zgodovini ni mogla obstajati le na podlagi trga*, temveč je – od Zoisovega zasebnega mecenata, katerega dediči so današnja ministrstva in agencije – lahko obstala le s pomočjo netržne regulacije in »korektivnih« mehanizmov, v katere so bile vpisane raznolike vrednostno-ideološke predpostavke. Zgodovinsko gledano je bila želja po enakopravni participaciji v »Evropi narodov« ena izmed močnejših silnic, ki so omogočale obvod neusmiljene ekonomike kulture tiska. Ob tej so pomembno vlogo odigrale tudi druge ideologije. Pri tem imajo navdušeni meščanski patrioti, ki podpirajo domače avtorje in založbe iz nacionalne zavesti, komunistične elite, ki skrbijo za ideološko pravovernost, subvencijske komisije, ki bdijo nad estetsko relevantnostjo besedil, in evropski birokrati, ki podpirajo literaturo marginalnih skupin, vsaj eno skupno značilnost: vsi se razumejo kot prosvetljena elita, kot subjekt, ki »ve bolje« in ki s svojim vmešavanjem želi doseči izboljšavo.

V ozadju krizne retorike reform, ki zadnja leta poziva k vsesplošnemu »klestenju«, seveda tiči stara predpostavka, da bo trg sam najbolje uredil zadeve. Pa vendar se danes celo na večjih knjižnih trgih jasno kaže, da »nevidna roka« ne rešuje problemov: namesto tega je ustvarila gigantske medijske konglomerate, v katerih so založniki pritisnjeni v kot z zahtevo po takojšnjem profitu (Schiffrin), globalni zvezdniški sistem, ki močno oži bazo »dovolj dobrih« avtorjev (Squires), ter vse bolj agresivno in restriktivno avtorsko zakonodajo (pod pritiski zainteresiranih profe-

sionalnih združb), ki se komaj še lahko sooča s perečimi aktualnimi problemi (Lessig). V slovenskem primeru je toliko bolj očitno, da tržna ideologija ni dovolj, če želimo ohraniti pestrost in celovitost produkcije slovenskih knjig. Na koncu bo torej vendarle treba intenzivno razmišljati o novih rešitvah, politikah in ideologijah vmešavanja v proizvodnjo knjig, e-knjig oz. kakorkoli jih bomo poimenovali.

Literatura

- CHARTIER, Roger, 2007: *Inscription and Erasure*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- DOLINAR, Darko, 2010: Kdo izbira in kdo ponuja v izbiro? *Primerjalna književnost* 33/2. 61–73.
- DOVIČ, Marijan, 2007: *Slovenski pisatelj*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- DOVIČ, Marijan, 2012: Economics and Ideologies of the Slovenian Literary Mediation. *Primerjalna književnost* 35/1. 121–140.
- GABRIČ, Aleš, 1991: *Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945–1952*. Ljubljana: Mladika.
- GREGORIN, Rok, 2006: *Veleknjigarne v Sloveniji: mit ali resničnost?* Ljubljana: UMco.
- GRILC, Uroš, 2006: Knjiga v presečišču javnega in zasebnega: primeri Francije, Finske, Hrvaške in Slovenije. *Knjižnica* 50/4. 49–80.
- KOVAČ, Miha, 1999: *Skrivno življenje knjig*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- LESSIG, Lawrence, 2004: *Free Culture*. New York: Penguin Press.
- MORAVEC, Dušan, 1994: *Novi tokovi v slovenskem založništvu*. Ljubljana: DZS.
- RUDE - PORUBSKÁ, Slávka, 2010: Who Chooses Literature for Translation? Translation Subsidies in Germany. *Primerjalna književnost* 33/2. 273–286.
- RUGELJ, Samo, 2010: *Za vsako besedo cekin. Slovensko knjižno založništvo med državo in trgom*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- SAPIRO, Gisèle, 2003: The Literary Field between the State and the Market. *Poetics* 31/4–5. 441–464.
- SCHIFFRIN, André, 2000: *The Business of Books*. London: Verso.
- Slovenska knjiga. Seznam po stanju v prodaji dne 30. junija 1939*, 1939. Ljubljana: Organizacija knjižarjev Dravske banovine.
- SQUIRES, Claire, 2007: *Marketing Literature*. London: Palgrave.
- Statistični letopis Republike Slovenije 2011*. www.stat.si/letopis
- ST CLAIR, William, 2009: Following Up the Reading Nation. *The Cambridge History of the Book in Britain*, vol. 6, 1830–1914. Cambridge: Cambridge University Press. 704–735.
- TRAMPUŽ, Miha, 2000: *Avtorsko pravo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- WACHTEL, Andrew, 2010: Creating a Canon of Contemporary Eastern European Literature in the US: An Editor's Perspective. *Primerjalna književnost* 33/2. 267–272.